

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ОДНА ІЗ ЛЕКСИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НІМЕЦЬКОМОВНИХ НОВЕЛ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У науковій розвідці на матеріалі німецькомовних текстів новел О. Кобилянської аналізується задалегідь проведена нами вибірка лексичних запозичень. За допомогою різного типу класифікацій запозичених лексем, визначається частота вживання та кількісне співвідношення окремих груп лексичних запозичень, домінування певної мови-джерела чи мови-посередника.

Ключові слова: лексичне запозичення, інтернаціоналізм, мова-реципієнт, мова-джерело, прями запозичення, опосередковані запозичення.

Мовна тканина німецьких новел О.Кобилянської, яка послужила об'єктом цієї наукової розвідки, характеризується багатою палітрою лексичних засобів, у тому числі, широким спектром лексичних запозичень. Насиченість творів іншомовними одиницями свідчить про освіченість авторки, обізнаність з реаліями інших культур, чому сприяла мультинаціональна атмосфера Буковини. Письменниця досконало володіла кількома європейськими мовами, мала широкі духовні інтереси і вперше заявила про себе, як про творчу особистість, саме через призму німецької мови. У новелах О. Кобилянської лексичні запозичення, які стали цікавим предметом нашого дослідження, номінуючи окремі предмети побуту, культури науки, релігії тощо, виступають важливим елементом „чужого світобачення” [Урысон 1999, 82]. Вони необхідні у кожній мові, але, як доречно зауважує І. Франко „основне, щоб мова їх узвичаїла й перетворила на засіб свого збагачення, піднесення культурного рівня” [Панько 1992, 137].

Лексичне запозичення (далі – ЛЗ) інтерпретується як слово іншомовного походження в лексичній системі певної мови, як певний результат взаємодії мов, [Рот 1971; Ткаченко 1971]. Проте, під ЛЗ розуміють також процес, у результаті якого мова поповнюється іншомовними лексемами [Семчинський 1974, 3].

Однак, попри широке зацікавлення цією проблемою (дослідження В. Левицького, Т. Кияка, О. Огуя, Є. Опельбаума, О. Селіванової, Н. Бойко та ін.) у сучасній лінгвістиці немає одностайної думки щодо термінологічної номінації лексем, які запозичені з інших мов. Деякі дослідники (О. Пономарів, Н. Попова) чітко розрізняють „запозичення” та „іншомовні слова”, розуміючи під запозиченнями слова, які давно потрапили у лексичний фонд на-

ціональної мови і етнічну приналежність яких можна виявити лише шляхом етимологічного аналізу, а під іншомовними словами недавно перейняті мовою-реципієнтом лексеми, які ще зберегли особливості мови-джерела [Кузів 2009, 286]. Ми приєднуємося до тих дослідників, які вживають ці терміни синонімічно.

Деякі науковці утотожують ЛЗ з інтернаціоналізмами, кваліфікуючи останні, головним чином, як греко-римську термінологію. За В. Акуленком, ознака інтернаціоналізмів проявляється „в схожості значень різних мов” і „схожості їхніх зовнішніх ознак (звучання і/або написання і/або мотивація)” [Акуленко 1972, 55]. Якщо лексеми семантично відповідні одна одній і допомагають білінгвам зрозуміти текст на чужій мові, якщо вони здатні виступити в ролі перекладних еквівалентів одна одній, то їх, на думку мовознавця, в будь-яких значеннях можна вважати інтернаціональними. [Акуленко 1972, 112].

Спираючись на вище наведенні тлумачення терміну „лексичне запозичення”, у нашому дослідженні ми дефініціюватимемо слова як ЛЗ за наступними критеріями: його лексикографічна фіксація, наявність іншомовних афіксів, збереження питомої орфографічної форми, тобто, у нашому розумінні, це повністю транспортоване слово з однієї мови в іншу. Власні назви, якими насичені тексти новел буковинської письменниці, ми не включили до нашої вибірки ЛЗ.

Визначити кількісне співвідношення, частоту вживання ЛЗ у текстах новел, перевагу тієї чи іншої мови-носія чи мови-посередника виокремлених нами ЛЗ – основні *завдання*, які ми ставимо перед собою для успішного досягнення *мети* цього дослідження, а саме: дослідити роль запозичених лексем у німецькомовних новелах та основну функцію їхнього вживання.

На основі текстів опрацьованих нами новел шляхом суцільної вибірки нам вдалося виокремити 221 ЛЗ, не враховуючи повторів та складних слів з іншомовним компонентом у його складі (таких ще 63 ЛО). Джерело походження ЛЗ визначаємо на основі даних етимологічних словників Ф. Клюге, Г. Кьоблера та словника іншомовних слів Дуден.

Серед зафіксованих у творах О.Кобилянської іншомовних одиниць знаходимо лексеми, що належать до різних частин мови, однак беззаперечно домінують іменники (майже 85,3%). І це не випадково, адже за твердженнями деяких дослідників субстантиви транспортуються з однієї мови в іншу частіше, ніж ад’єктиви чи дієслова [Мейє 1954, 35]. Другу позицію займають прикметники та дієприкметники (10,4%), останнє місце займають дієслова, прислівники, займенники та вигукова лексика (4,3%).

За шляхами проникнення з однієї мови в іншу О. Огуй розрізняє прямі запозичення, запозичення через мову-посередника (непрямі) та зворотні

запозичення [Огуй 2003, 191]. Згідно цієї класифікації домінують прямі запозичення – 48,4% (107). Визначаючи походження слова, бралася до уваги та мова, з якої слово безпосередньо було запозичене у німецьку мову, без мови-посередника. Кількісна перевага тут належить прямим ЛЗ із латинської мови (51,2%). На другій позиції безпосередні запозичення з грецької мови (21,7%); а також із французької (6,54%): *Milieu, Nüance, Billet, Portemonai*, а також безпосередні запозичення з російської, польської, чеської та української мов (20,56%).

Опосередковані ЛЗ, які увійшли у німецьку мову через іншу мову-посередника становлять 37,1% (82 слова).

Що стосуються запропонованої нам класифікації, то ми виділили ще одну, чисельно найменшу групу (13,58% = 30 ЛО), яку утворюють ЛЗ із двома мовами-посередниками: *Söldner* (lat-ital-franz), *Parfüm* (lat-ital-franz), *Sandalen* (pers-griech-lat), *Maschine* (griech-lat-franz), *organisieren* (grich-lat-franz), *Azur* (pers-arab-franz), *Poesie* (griech-lat-franz), *Lilie* (ägypt-griech-lat), *Krone* (griech-lat-skand), *Tabak* (indian-span-franz), *komfortabel* (lat-franz-engl), *Sopha* (arab-türk-franz), *Bank* (germ-ital-franz) та 2 ЛО за посередництвом трьох мов: *Sklave* (slaw-griech-lat-roman); *Bronze* (pers-lat-ital-franz).

У таблиці 1 класифікуємо виокремлені нами прямі та опосередковані запозичення за належністю до мови-джерела. В основу розподілу з індоєвропейських і неіндоєвропейських мов взято класифікацію мов за працею М. Кочергана [Кочерган 2001, 64-81].

Таблиця 1.

Класифікація зафіксованих у творах О. Кобилянської запозичень за належністю до певної мови-джерела

Мови	Кількість запозичень
Індоєвропейські мови	
Германська група:	
Англійська, включаючи американський варіант	2
Готська	2
Слов'янська група:	
Українська	17
Російська	2
Польська	1
Чеська	1
Слов'янська	1

Романська група:	
Латинська	113
Французька	7
Іспанська	1
Іранська група:	
Перська	2
Грецька група	57
ВСЬОГО	216
Неіндоєвропейські мови	
Семіто-хамітські мови:	
Арабська	2
Давньоєгипетська	1
Турецька	1
Індіанські мови	1
ВСЬОГО	5

Із таблиці 1 видно, що безперечна перевага належить запозиченням з індоєвропейських мов, зокрема латинізмам (113), що характерно не лише для німецької, а й для інших романо-германських та слов'янських мов, для яких латинь виступає праматір'ю та колискою як у лексичному, так і в граматичному плані. Авторка використовує значну кількість латинських елементів, запозичених як безпосередньо (*Flora, Moment, Publikum, Motiv, Objekt, Intelligenz, interessiren, Element, Komposition, Instinkt, Natur, rosa*), так і за посередництвом переважно французької мови (39 лексичних одиниць): *lat – franz: Partie, Perle, Pöbel, Dame, Sorte, Transport, Fond, Fabrik, Zivilisation, originell, elegant, Situation, Nocturne, konstatieren, Kostüm, Klavier, personifizieren, Trio, Reklame, Möbel*), за винятком 3 ЛЗ (*Kassa, Profil, Bass*), які увійшли у німецьку мову за посередництвом італійської мови. За ними йдуть запозичення з грецької мови, причому, як прямі (22 ЛЗ: *Echo, kritisieren, analysieren, Phrase, Thema, Bibliothek, Psychologie, melancholisch, rhythmisch*), так і опосередковані (35 ЛЗ: *elastisch, harmonisch, Melodie, mathematisch*). 3-поміж мов-посередників запозичення грецьких лексичних елементів також абсолютна більшість належить латинській мові (*griech – lat: Musikant, symphatisch, Marmor, Muse, Rhythmus, Sympathie, Talent, Idee, charakterisieren, harmonisch, triumphieren*). Такий факт незаперечного і тривалого впливу латині на лексичний склад німецької мови простежується вже у V – VII ст нашої ери, а також в епоху раннього середньовіччя. Це явище продовжує спостерігатися і у кінці XIX – на поч. XX ст. Такі суспільні процеси як робітничий рух, техно-

логічний прогрес автоматично вводили у мову лексичні одиниці латинського походження: *Vegetation, Flora, Publikum, Lokomotive, Kapital, Element, Statist, Statue, Klaviatur* на позначення нових термінів та понять.

У корпусі запозичень із слов'янських мов незаперечно домінують запозичені українізми, більшість з яких не кодифіковані у словниках іншомовних слів німецької мови і до яких письменниця наводить пояснення (у тексті або підсторінкове пояснення): *Koliba* [Kobylanska 1901, 99] *Dumka* [Kobylanska 1901, 106], *Sudjilnetza* [Kobylanska 1901, 108], *Kukurutz* [Kobylanska 1901 106], *Kolomyjka* [Kobylanska 1901, 167], *Serdak* [Über den Notar, 390] тощо. Прямі запозичення із української мови вживаються головним чином для передачі національної специфіки українського етносу і репрезентують, в основному, побутову сферу життя простих гуцулів. Більшість цих ЛЗ була властива живому мовленню німецького населення Буковини кінця XIX – поч. XX ст. Історично обумовлені контакти із слов'янськими мовами спричинилися до появи запозичень із них. Таким чином зафіксовано також ЛЗ із російської (*Samowar* [Valse melancholique, 255]), чеської (*Kolatschen* [Kobylanska 1901, 103]), та польської (*Kotz* [Über den Notar, 389]) мов.

Цікавим є утворення ЛЗ представлених складними лексичними одиницями (48), які також можна певним чином систематизувати:

- усі компоненти слова мають іншомовне походження: *Nervensystem* (griech-lat/ griech-lat), *Bassakkorde* (lat-ital/lat-franz);

- один із компонентів іншомовного походження: *Harmonielehre* (griech), *Pseudozorn* (griech), *Konversationsstunde* (lat-franz), *Resonanzboden* (lat), *Klavierdecke* (lat-franz), *aschblond* (lat-franz), *Standpunkt* (lat);

- іншомовні слова, утворені за правилами німецького словотвору: *charaktervoll/charakterlos*, *poesievoll*, *phosphorartig*, *diademartig*, *unmotiviert*, *ausprobieren*, *ermatten*.

Що стосується тематичних класифікацій іншомовних субстантивів, розроблених С. Кійко, Н. Совтис, то запозичення-іменники, об'єднані за спільними семантичними ознаками, можна класифікувати на такі основні лексико-тематичні групи [Кійко 2009; Совтис 2005]:

1) побутова лексика, серед якої виділяємо: а) найменування предметів домашнього вжитку: *Möbel, Klavier, Kamin, Sopha*; б) назви одягу і аксесуарів: *Kostüm, Shawl, Parfüm*; в) назви культурно-освітніх, навчальних, торговельних закладів: *Kassa, Theater, Konservatorium*; г) назви транспортних засобів та найменування транспортної галузі: *Lokomotiv*; д) назви страв і напоїв: *Schnaps, Kolatschen*; е) назви матеріалів, речовин: *Marmor, Bronze*;

2) назви осіб і груп людей, серед яких вирізняємо: а) назви пов'язані з наукою і мистецтвом: *Professor, Musikant, Rektor, Student*; б) назви, які позна-

чають соціальну (релігійна, національна) приналежність: Huzule, Kaiser(in), Komtesse, Pope, Inteligent, Sklave; в) інші назви: Techniker, Autor, Kollegin, Person;

3) наукова лексика: Psychologie, Vegetation, Temperament;

4) мистецька лексика: Nocturne, Akkord, Symphonie;

5) абстрактна лексика: Phantasie, Atmosphäre, Sentimentalität; Moral, Ideal;

6) виробнича лексика: Technik, Maschine;

7) економічна лексика та найменування грошових одиниць: Kapital, Statist, Kreuzer;

8) флористична лексика: Lilie, Arnika;

9) анімальна лексика: Elephant. Із дев'яти лексико-граматичних груп запозичень-іменників домінує побутова лексика, оскільки у своїх новелах („Natur“, „Unzivilisierte“, „Schlacht“, „Über den Notar“) О. Кобилянська велику увагу приділяє змалюванню повсякденного життя своїх героїв. Однак левову частку становлять ЛЗ на позначення наукових, мистецьких, а також абстрактних понять у творах, які розкривають роль освіти, науки, мистецтва у житті людини („Dichter“, „Valse melancholique“, „Rosen“).

У цьому контексті варто приділити окрему увагу вживанню ЛЗ у новелі „Valse melancholique“, оскільки її насиченість словами іншомовного походження по відношенні до інших німецькомовних новел О. Кобилянської помітно домінує: 65% від загальної кількості виокремлених нами ЛЗ належить саме цій новелі.

Визначаючи частоту вживання запозичень у новелі „Valse melancholique“ ми брали до уваги повтори одного і того ж слова, а також складні лексеми, один із компонентів яких має іншомовне походження. Таким чином вдалося встановити, що кожне 4-те слово у тексті цього твору – ЛЗ, а на одну сторінку припадає в середньому 14 ЛО іншомовного походження.

Вже назва твору десь передбачила майбутню насиченість тексту іншомовних одиниць, активне застосування яких зумовлюється насамперед тематикою самої новели. Адже опис окремих подій із життя студентки, музикантки, художниці заздалегідь передбачає вживання таких іншомовних одиниць як, *Professor, Profanation, Harmonie, Symphonie, Phantasie, Musikant, Nocturne, Akkord, Klavier, Kompositeur, Bibliothek, Metamorphose, Milieu* тощо. І це жодним чином не обтяжує текст, а навпаки, сюжетно необхідне і, крім цього вдало підкреслює ерудованість і компетентність авторки.

В окремих випадках О. Кобилянська вводить у текст повністю неасимільовані лексеми та морфеми (французькі, латинські), які авторка вживає як своєрідне вкраплення у первинній формі: *valse melancholique, typus antique, vis-a-vis*.

Підсумовуючи вище сказане можна констатувати той факт, що запозичення, які наповнюють лексичний склад художнього мовлення буковинської письменниці, виступають допоміжним засобом передавання національного колориту (за допомогою запозичених лексем авторка правдоподібно змальовує побут, культуру, звичаї та традиції населення Буковини), виконуючи таким чином номінативну та аксіологічну функцію. Більшість з них стилістично обумовлені, що детермінується, перш за все, проблематикою та стилістичними лініями окремих творів („Valse melancholique“, „Dichter“) творів, що, в цілому, підкреслює неповторність німецької художньої спадщини О.Кобилянської.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Акуленко В. В.* Вопросы интернационализации словарного состава языка / Валерий Викторович Акуленко. – Харьков : Издательство Харьковского университета, 1972. – 216 с.
2. *Кійко С. В.* Запозичення зі слов'янських мов у сучасній німецькій мові / Світлана Василівна Кійко // Нова філологія. – Запоріжжя: ЗДУ, 2009. – Вип. 34. – С. 198 – 205.
3. *Кочерган М. П.* Вступ до мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Видавничий центр „Академія“, 2001. – 368 с.
4. *Кузів Л.* Лексичні запозичення в мові молодіжних друкованих ЗМІ / Л. Кузів // Мовознавчий вісник. – Черкаси, 2009. – Вип. 9. – С. 285 – 293.
5. *Мейе А.* Сравнительный метод в историческом языкознании [пер. с франц.] / Антуан Мейе. – М., 1954.
6. *Огуй О. Д.* Лексикологія німецької мови : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Олександр Дмитрович Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 416 с.
7. *Панько Т. І.* Мова і нація в естетичній концепції Івана Франка / Таміла Іванівна Панько. – Львів : Світ, 1992. – С. 116 – 139.
8. *Рот О. М.* До питання про фонологічну адаптацію лексичних запозичень (На матеріалі фонологічного засвоєння російських неологізмів радянської епохи німецькою мовою) / Олександр Маврікевич Рот // Іноземна філологія. – 1966. – Вип. 6. – С. 7 – 10.
9. *Семчинський С. В.* Семантична інтерференція мов / Станіслав Володимирович Семчинський. – К. : Вища школа, 1974. – 256 с.
10. *Совтис Н. М.* Українські лексичні запозичення в польській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.. філол. наук : 10.02.03 „Слов'янські мови“ / Наталія Миколаївна Совтис. – Київ, 2005. – 20 с.
11. *Ткаченко О. Б.* Питання міжмовних контактів і деякі тенденції їх висвітлення в зарубіжному мовознавстві / Орест Богданович Ткаченко // Мовознавство. – 1971. – №4. – С. 3-4.
12. *Урысон Е. В.* Языковая картина мира и лексические заимствования / Е. В. Урысон // Вопросы языкознания. – 1999. – №6 – С. 79 – 82.
13. *Dichter. Eine Phantasie von Olga Kobylanska // Ruthenische Revue.* – 1905. – Н. 1. – S. 25-29.
14. *Die Waldmutter. Eine Skizze aus dem ukrainischen Leben von Olga Kobylanska // Ukrainische Nachrichten.* – Wien, am 13. Nov. 1915. – 2 Jahrg. – Nr. 61. – S. 2-3.
15. *Kobylanska O.* Kleinrussische Novellen [Eingeleitet durch einen Essay „Ein Jahrhundert kleinrussischer Literatur“ von Georg Adam] / Olha Kobylanska. – Minden i. Westfalen., Bruns, 1901. – XXVII, 184 s.
16. *Phantasie Impromptu. Eine Skizze von Olga Kobylanska. // Wiener Mode.* – 1895. - Н. 23-24.
17. *Rosen. Von*

Olga Kobylanska // Ruthenische Revue. – 1904. - Nr. 15. - S. 457-458. 18. Über den Hotar. Eine Skizze von Olga Kobylanska. // Ruthenische Revue. – Wien. – 1903. - Nr. 15. - S. 363-368; Nr. 16. – S. 387-391. 19. Übers Meer. Eine Skizze von Olha Kobylanska//Ukrainische Rundschau. – Wien. – 1906. - №3. – S. 109-113. 20. Valce mélancolique. Nouvelle von Olga Kobylanska // Ruthenische Revue. – Wien. – 1904. - Nr. 6. - S. 141-144; Nr. 7. - S. 160-165; Nr. 8. - S. 184-187; Nr. 9. - S. 205-211; Nr. 10. - S. 235-237; Nr. 11. - S. 252-258; Nr. 12. - S. 282-286. 21. *Kluge Fr*: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / 24., durchges. und erw. Aufl. – Berlin: de Greyter, 2002. – 1023 s. 22. *Köbler G*. Deutsches Etymologisches Wörterbuch / Gerhard Köbler. – Berlin, 1995. – 484 s.

В статті на матеріалі текстів произведень О. Кобылянської, написаних на німецькому мові, аналізуються виділені нами лексическіе заїмствованія. На основі різного типу класифікацій заїмствованих лексем, устанавлюється частота іспользования, статистическое соотношение отдельных групп лексических заїмствований, а также домінування того или иного языка-істочника или языка-посредника.

Ключевые слова: лексическое заїмствование, интернаціоналізм, язык-реципиент, язык-істочник, прямые заїмствованія,

In the scientific investigation based on material of German texts, novels of Olha Kobylanska is analyzed the excerpt from lexical borrowings carried out beforehand. With the help of different types classifications of borrowed lexical units is defined the frequency of the usage and quantitative correlation of individual groups, predominance of a certain language-source or language-mediator.

Key words: lexical borrowing, internationalism, language-recipient, language-source, direct borrowing, mediated borrowing.

УДК 82-929

Якименко О.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

«ТРИЧІ МЕНІ ЯВЛЯЛАСЯ ЛЮБОВ...» (чоловіки в житті Наталі Романович-Ткаченко)

У статті на основі архівних матеріалів з'ясовуються невідомі досі факти з життя й творчості Наталі Романович-Ткаченко.

Ключові слова: Революційна українська партія, інтелігенція, творчість, література, політика, культура.